

Horstermeerpolder.

Foto: Julia Weishut.

De Horstermeerpolder

Hans Hoes

Het Horstermeer kan goed vergeleken worden met het noordelijker gelegen Naardermeer. Beide zijn op natuurlijke wijze ontstaan door het meanderen van de Vecht. Vanaf de 15^e eeuw zijn pogingen ondernomen om deze meren droog te malen.

In tegenstelling tot bij het Naardermeer is het bij het Horstermeer wel gelukt om deze in 1882 met stoomkracht te ontwateren. De polder van 611 hectare, onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, is thans natuurgebied in het zuiden en voor het overige landbouwgebied. Die combinatie maakt het tot een Geosite die een bezoek waard is.

Ontstaan Horstermeerpolder

De eerste poging om het Horstermeer in te polderen dateert van 1629. Het meer werd bedijkt en met een aantal molens trachtte men het leeg te malen. Dat mislukte, maar de dijken bepaal-

den wel de definitieve plek van het Horstermeer. Tot in de 17^e eeuw waren de rechten op het Horstermeer eerst in handen van het kapittel van Sint-Marie en later van Gerard van Reede, heer van Nederhorst den Berg. Het gebied func-

tioneerde als viswater en eendenkooi en er werd zowel hout als riet geoogst. In 1612 werd het verkocht aan Amsterdamse kooplieden, met als doel drooglegging van het meer. Na de bedijking en het graven van sloten startte in 1629 de eerste bemaling. Vanwege het vele kwelwater uit het Gooi mislukte dit. Ook nieuwe pogingen in 1667 en 1675 hadden geen succes. In 1882 lukte het de Burgerlijke Maatschap Landbouwmaatschappij Horstermeer wel met stoomgemalen de polder droog te malen. Een dicht net van sloten was nodig om de kwel te bestrijden. Er waren twee wegen geprojecteerd, de Middenweg en de Machineweg. De langgerekte kavels, alle even breed, werden door sloten gescheiden. De sloten waterden via een systeem van weteringen bij het stoomgemaal op de plassen buiten de polder uit. Het zuidoostelijk deel met een zanderige bodem was waarschijnlijk het natste. Daar plantte men toen al grienden aan. Thans is het in beheer bij Natuurmonumenten. In het midden lag op een veenbodem vooral akkerland en in het westen, op de klei, weiland. Langs de Middenweg en de Machineweg verrezen boerderijen, zeven in de eerste jaren en daarna werd er verder uitgebreid.

Inrichting Horstermeerpolder

De start van de Horstermeerpolder was - evenals veel later de IJsselmeerpolders - niet alleen een agrarisch, maar ook een sociaal experiment.

Horstermeerpolder met omliggende gebieden en wateren.

Kaart: © OpenStreetMaps.

De Nieuwe Harmonie.

Foto: Hans Hoes.

Eén van de boerderijen die in de nieuwe polder gesticht werd, was De Nieuwe Harmonie van Frederik van Eeden (zie ook nummer 2-2021 van dit tijdschrift). Van 1902 tot 1907 heeft deze boerderij op socialistische grondslag gediend als de groentetuin van de kolonie Walden, die aan de Franse Kampweg te Bussum lag (waar nu Gamma is gevestigd). Er werkten vooral landarbeiders uit Friesland en West-Friesland, waaronder S. Andela en Nanne de Boer, die de bedrijfsleider was. Na het succes van de Nieuwe Harmonie vestigden zich meer tuinderijen op het akkerland in het veengebied. Dat leidde in 1910 tot de oprichting door 261 tuinders van de Coöperatieve Veilingvereniging Hilversum en omstreken in café de Graaf van Buren te Hilversum. Een andere vernieuwing was de inzet van platglas voor het opkweken van teelten. De heer Zwagerman - een bekende naam in de Horstermeerpolder - bouwde in 1915 zijn eerste warenhuis. In 1939 voerde de Heidemij een herontginning van 200 hectare uit om het grondgebruik te verbeteren. De verkaveling werd aangepast en het wegennet uitgebreid. In 1993 kreeg het zuidelijk gebied, met zijn schone kwel, de status van natuurontwikkelingsgebied en later Natura 2000 gebied als onderdeel van de Oostelijke Vechtplassen.

Fort Kijkuit en de Nieuwe Hollandse Waterlinie

De Horstermeerpolder is feitelijk een badkuip van zo'n 2,2 tot 2,8 meter onder NAP die wordt ingesloten door de Kortenhoeftsche-, de Ankeveensche-, de Spiegel- en Blijkpolderplas en de Vecht. Hij maakt onderdeel uit van de Nieuwe Hollandse Waterlinie (Unesco Wereld Erfgoed). Daarom is de polder in 1914, 1940 en 1945 (de

Fort Kijkuit.

Foto: Julia Weishut.

laatste keer door de Duitsers) onder water gezet. Ten zuidwesten van de Horstermeerpolder ligt Fort Kijkuit, een van de 200 forten die de waterlinie ondersteunen. Het fort is gebouwd in 1844 en aangepast in 1889 en 1936. Thans is het in gebruik als kantoor van Natuurmonumenten, herbergt het een bescheiden bezoekerscentrum met informatie over de Vechtplassen en is het startpunt van excursies. Op werkdagen is het tijdens kantooruren te bezichtigen, evenals op de eerste zondag van de maand tussen april en oktober. Vanaf het uitzichtpunt van het fort heb je een schitterend uitzicht op de Horstermeerpolder, het natuurgebied de Wijde Blik en de molen Gabriël, die ernaast staat.

Het NERA-gebouw.

Foto: Julia Weishut.

Het NERA-gebouw

In het Natura 2000 gedeelte van de Horstermeerpolder ligt een markant gebouw, het NERA-gebouw. NERA staat voor NEDerhorst den Berg RAdio. Van 1950 tot 1974 was dit gebouw het ontvangststation voor radio- en telefonieverbindingen vanuit de hele wereld. Radio Kootwijk was vanaf 1926 het zendstation. Tot 1950 maakte de Radioverkeersdienst gebruik van een station te Noordwijk (NORA). De nieuwe techniek, met een zo genaamde ruitantenne, vereiste een natte ondergrond. Die was in Noordwijk niet maar in Nederhorst den Berg wel beschikbaar. Architect Röntgen, die ook het Hilversumse postkantoor bouwde, maakte in 1948 een goed ontwerp, dat werd gebouwd en in 1950 geopend. Het was een waterdichte, betonnen constructie, met in de kelders patrijspoortjes. Het bordes ligt op NAP-hoogte, zodat het gebouw ook bij overstromingen altijd bereikbaar zou zijn. Na 1974 is het gebouw tot 2005 in gebruik geweest bij de radiocontroledienst en daarna stond het leeg. De Rijksgebouwendienst bood het te koop aan, of het zou gesloopt worden, want het paste niet in de natuur. Jan Zwagerman, bekend inwoner van het Horstermeer en eigenaar van een transportbedrijf, besloot zich in te zetten voor het behoud van het gebouw. Hij huurde het voor vijf jaar en door zijn lobby werd het in 2015 tot gemeentelijk

monument benoemd. De VVG ondersteunde zijn actie om het gebouw te behouden. Thans wordt een passende bestemming gezocht. Een gebouw dat je bij een bezoek aan de Horstermeerpolder zeker niet mag overslaan.

Natuurontwikkeling en/of land- en tuinbouw?

Vanaf 1882 draait het gemaal overuren om de vele kwel, die van alle kanten de Horstermeerpolder instroomt, naar de Vecht uit te malen. Mede daardoor verdroogt het Gooi. De laatste decennia is het belang van waterberging toegenomen. Verschillende plannen zijn gemaakt om soms zelfs de gehele polder terug te geven aan de natuur en veel meer als waterberging te gebruiken. Dat leidde tot een uitvoerig protest van de bewoners. Op 17 februari 2010 werd zelfs de 'Republiek Horstermeerpolder' uitgeroepen om de onzalige plannen van de overheid tegen te houden. Er is tot nieuw onderzoek besloten en uiteindelijk gekozen voor een minder ingrijpende waterberging in vooral het zuidelijke deel van de polder. Daar vindt de meeste natuurontwikkeling plaats. Natuurmonumenten organiseert er regelmatig wandelingen (zie www.natuurmonumenten.nl). Naast wandelingen zijn er ook diverse fietstochten die het gebied doorkruisen. Veel daarvan zijn te vinden op de websites van het Geopark Heuvelrug, Gooi en Vecht en van Natuurmonumenten.

STOPT DE KWELLING VAN DE POLDER

Horstermeerpolder 140 jaar

Elk lustrum wordt aangegrepen om stil te staan bij de drooglegging van het Horstermeer. Eind augustus 2022 organiseerde de bewonersvereniging Horstermeerpolder daarom een feestweekend. De opritten en tuinen werden versierd, er was een feestavond en een touwtrekcompetitie, kortom de Horstermeerpolder leeft. Zorgen zijn er nog wel, met name het terugdringen van de zoute kwel. Onder de Horstermeerpolder bevindt zich namelijk een zoutlaag die in toenemende mate, met name aan de noordelijke kant van de polder, zorgt voor zout en brak water. Dat was ook in het verleden het motief om de polder verder te vernatten. Thans wordt onderzocht welke andere mogelijkheden er zijn om de zoute kwel tegen te gaan, zodat de Horstermeerpolder een voorspoedige toekomst kan hebben.

Bronnen

Voor dit artikel is gebruik gemaakt van de beschrijving van de Geosite op de website van het Geopark, Wikipedia, internet, het boekje 'NERA en de Horstermeer' uit 2008 en eigen waarneming.